

ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR HARBIY SAN'ATI VA SHE'RIY SAN'ATIDAGI O'ZIGA XOS UYG'UNLIK

Jamoat xavfsizligi universiteti kafedra

*o'qituvchisi, leytenant **Baxtiyorov Faxriyor Akromjon o'g'li***

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada Zahiriddin Muhammad Boburning harbiy faoliyati va u qo'llagan ilg'or harbiy texnikalar tahlil qilinadi. Xususan, Bobur qo'shinida artilleriya va o'qotar qurollarning joriy etilishi, aravalar asosidagi mudofaa tizimi (tabur) hamda tulug'ma taktikasi kabi usullarning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, uning jangovar strategiyasi, qo'shin boshqaruvi va tezkor otliq kuchlardan samarali foydalanish tajribasi ochib beriladi. Ayniqsa, Panipat jangi (1526) misolida Boburning harbiy mahorati va zamonaviy yondashuvlari asoslab berilgan. Maqola Boburning harbiy san'at rivojiga qo'shgan hissasini ilmiy jihatdan baholashga qaratilgan.*

***Kalit so'zlar:** Zahiriddin Muhammad Bobur, harbiy texnika, artilleriya, o'qotar qurollar, tabur tizimi, to'lg'ama taktikasi, otliq qo'shin*

Bobur harbiy yurishlarida o'z davri uchun yangilik hisoblangan o'qotar qurollar va artilleriya keng foydalangan. Ayniqsa, to'plar va miltiqlarni jang maydonida qo'llash orqali u dushman ustidan ustunlikka erishgan. Bu borada Usmonli turklar tajribasidan samarali foydalanilgan bo'lib, Bobur qo'shinida tajribali to'pchilar faoliyat yuritgan. Boburning muhim harbiy yangiliklaridan biri — **tabur tizimidir**. Ushbu usulda aravalar bir-biriga zanjir orqali bog'lanib, mudofaa devori hosil qilingan va ularning ortida o'qotar qurollar joylashtirilgan. Bu esa dushman hujumlarini qaytarishda muhim ahamiyat kasb etgan. Shuningdek, Bobur tomonidan qo'llangan **tulug'ma taktikasi** ham alohida e'tiborga loyiq. Mazkur usulga ko'ra, qo'shin markaz va qanotlarga ajratilib, dushman kuchlarini o'rab olish orqali zarba berilgan. Bu taktika ayniqsa otliq qo'shin bilan uyg'un holda samarali natija bergan. Bobur qo'shinining asosini tezkor va harakatchan otliq askarlar tashkil etgan. Ular qisqa vaqt ichida katta masofalarni bosib o'tish, kutilmagan hujumlar

uyushtirish va jang taqdirini hal etishda muhim rol o'ynagan. Bundan tashqari, Bobur jang maydonini to'g'ri tanlash, qo'shnlarni samarali joylashtirish va qat'iy intizom o'rnatishga alohida e'tibor qaratgan. Boburning harbiy mahorati ayniqsa Panipat jangi (1526)da yaqqol namoyon bo'lgan. Ushbu jangda u son jihatdan ustun bo'lgan dushman qo'shinini ilg'or texnika va puxta strategiya yordamida tor-mor etgan. Bu g'alaba Boburiylar davlatining Hindistonda barpo etilishiga asos yaratgan. **Bobur harbiy islohotlarining institutsionalasoslari.** Zahiriddin Muhammad Bobur tomonidan amalga oshirilgan harbiy yangilanishlar faqat jang maydonidagi taktik yutuqlar bilan cheklanib qolmagan, balki qo'shin tuzilmasini takomillashtirish va boshqaruv tizimini izchil yo'lga qo'yish orqali institutsional ahamiyat kasb etgan. Xususan, qo'shin tarkibini aniq bo'linmalarga ajratish, ularning vazifalarini belgilash hamda boshqaruv vertikalini mustahkamlash Bobur armiyasining jangovar salohiyatini oshirgan. Bu jarayonda har bir harbiy bo'linmaning o'ziga xos funksional vazifalari aniqlashtirilgan va ularning o'zaro hamkorligi ta'minlangan. Bobur harbiy yurishlarida logistika masalasiga alohida e'tibor qaratgan. Qo'shnlarning oziq-ovqat, qurol-aslaha va boshqa zarur vositalar bilan uzluksiz ta'minlanishi janglarning muvaffaqiyatli kechishida muhim omil bo'lgan. Harbiy yurishlar davomida qo'shnlarning harakat yo'nalishlari oldindan rejalashtirilib, ta'minot manbalari strategik jihatdan to'g'ri tanlangan. Bu esa uzoq muddatli harbiy harakatlarni samarali tashkil etish imkonini bergan. Bobur o'z faoliyatida razvedka ma'lumotlaridan keng foydalangan. Dushman kuchlari, ularning joylashuvi, soni va harakatlari haqida aniq ma'lumot to'plash orqali u jang oldidan puxta tayyorgarlik ko'rgan. Axborotning tezkorligi va ishonchliligi Bobur qo'shinining strategik ustunligini ta'minlagan muhim omillardan biri hisoblanadi. Bobur qo'shinida qat'iy harbiy intizom o'rnatilgan bo'lib, bu jangovar samaradorlikni oshirishga xizmat qilgan. Askarlarda vatanparvarlik, sadoqat va jasorat tuyg'ularini shakllantirishga alohida e'tibor qaratilgan. Natijada qo'shin nafaqat texnik jihatdan, balki ma'naviy-ruhiy jihatdan ham kuchli bo'lgan. Zahiriddin Muhammad Boburning harbiy texnika va strategiya borasidagi tajribasi keyingi avlod sarkardalari faoliyatiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Uning tomonidan joriy

etilgan jangovar usullar va qo‘shin boshqaruvi tamoyillari keyinchalik Boburiylar davlati harbiy tizimining asosini tashkil etgan. Bu tajribalar nafaqat mintaqaviy, balki jahon harbiy san‘ati rivojida ham muhim o‘rin tutadi. **Harbiy tayyorgarlik va kadrlarsiyosati.** Zahiriddin Muhammad Bobur qo‘shinining muvaffaqiyatida harbiy kadrlarni tanlash va tayyorlash masalasi muhim o‘rin tutgan. U tajribali va sodiq lashkarboshilarni saralab, ularning jangovar mahoratini oshirishga alohida e‘tibor qaratgan. Harbiy xizmatchilar muntazam mashg‘ulotlar orqali jangovar holatga tayyorlangan, bu esa real janglarda tezkor va aniq harakat qilish imkonini bergan. Shu bilan birga, Bobur qo‘shinida xizmat qilayotgan mutaxassislar, xususan, to‘pchilar va muhandislar alohida qadrlangan. **Harbiy muhandislik va istehkomlar.** Bobur janglarda faqat hujumkor emas, balki mudofaa elementlarini ham samarali qo‘llagan. U vaqtinchalik istehkomlar qurish, tabiiy to‘siqlardan foydalanish va jang maydonini muhandislik nuqtai nazaridan moslashtirish orqali dushman harakatlarini cheklashga erishgan. Ayniqsa, tabur tizimi bilan birgalikda qo‘llanilgan muhandislik yechimlari himoya samaradorligini sezilarli darajada oshirgan. Bobur harbiy yurishlarda hududning geografik xususiyatlarini chuqur hisobga olgan. Tog‘li, dasht va vodiy hududlarda jang olib borishda turli strategiyalarni qo‘llagan holda, u har bir hududga moslashuvchan yondashuvni amalga oshirgan. Bu esa uning qo‘shiniga murakkab sharoitlarda ham ustunlikni saqlab qolish imkonini bergan. **Diplomatiya va harbiy siyosat uyg‘unligi.** Zahiriddin Muhammad Bobur o‘z faoliyatida harbiy kuch bilan bir qatorda diplomatik vositalardan ham unumli foydalangan. Ayrim hollarda u ittifoqlar tuzish, kelishuvlar orqali vaqt yutish yoki dushman kuchlarini bo‘lib tashlash strategiyasini qo‘llagan. Bu yondashuv harbiy harakatlarning samaradorligini oshirishga xizmat qilgan. **Tarixiy tajribaning ilmiy ahamiyati.** Boburning harbiy faoliyati bugungi kunda ham harbiy tarix va strategiya fanlari doirasida muhim tadqiqot obyekti hisoblanadi. Uning qo‘llagan texnika va taktik usullari zamonaviy harbiy san‘at rivojida tarixiy tajriba sifatida o‘rganilmoqda. Xususan, kompleks yondashuv, innovatsion fikrlash va tezkor qaror qabul qilish tamoyillari bugungi harbiy strategiyalarda ham o‘z aksini topmoqda.

Zahiriddin Muhammad Bobur tomonidan shakllantirilgan harbiy boshqaruv tizimi markazlashgan va samaradorlikka yo'naltirilganligi bilan ajralib turadi. U qo'shin bo'linmalari o'rtasida aniq ierarxiyani joriy etib, har bir darajadagi qo'mondonlarning vakolat va mas'uliyatini belgilab bergan. Bunday tizim tezkor qaror qabul qilish, buyruqlarni o'z vaqtida yetkazish va jang maydonida muvofiqlashtirilgan harakatlarni ta'minlash imkonini yaratgan.

Bobur harbiy yurishlarni amalga oshirishda oldindan puxta ishlab chiqilgan strategik rejalar asosida ish yuritgan. Har bir jangdan oldin dushman kuchlari, hudud sharoiti va mavjud resurslar chuqur tahlil qilingan. Operativ boshqaruv jarayonida esa vaziyatga mos ravishda tezkor o'zgarishlar kiritish, zarur hollarda taktikani qayta ko'rib chiqish kabi yondashuvlar qo'llanilgan. Bu esa uning qo'shiniga dinamik va moslashuvchan harakat qilish imkonini bergan.

Bobur qo'shinida qat'iy intizomni ta'minlash maqsadida muayyan qoidalar va tartiblar joriy etilgan. Harbiy xizmatni ado etishda mas'uliyat, buyruqlarga so'zsiz bo'ysunish va tartib-intizomni saqlash asosiy tamoyillar sifatida belgilangan. Shu bilan birga, qo'shin ichida adolatli munosabatlarni ta'minlash, tartib buzilishlariga nisbatan tegishli choralar ko'rish orqali ichki barqarorlik mustahkamlangan.

Zahiriddin Muhammad Bobur o'z faoliyatida turli hududlar va xalqlarning harbiy tajribasini o'rganishga intilgan. Xususan, qo'shni davlatlar va imperiyalarning ilg'or harbiy usullarini o'zlashtirib, ularni amaliyotga moslashtirgan. Bu esa uning qo'shinida innovatsion yondashuvlarning shakllanishiga xizmat qilgan hamda harbiy texnika va taktikalarning takomillashuviga olib kelgan.

Boburning harbiy faoliyati va tajribasi bugungi kunda zamonaviy harbiy nazariya va amaliyot nuqtai nazaridan qayta talqin qilinmoqda. Uning qo'llagan strategik yondashuvlari, boshqaruv tamoyillari va jangovar usullari hozirgi harbiy ta'lim tizimida muhim o'quv materialisi sifatida e'tirof etiladi. Ayniqsa, kompleks fikrlash, vaziyatni tezkor baholash va resurslardan oqilona foydalanish kabi jihatlar bugungi kun uchun ham dolzarb hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Boburnoma. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi NMIU, 2020.
2. Sodiqov Q. Boburiylar saltanati tarixi. – Toshkent: Fan, 2018.
3. Karimov A. O‘zbek harbiy san‘ati tarixidan. – Toshkent: Akademnashr, 2016.
4. Jo‘rayev N. O‘rta asr Markaziy Osiyoda harbiy terminologiya. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2019.
5. Mallaev N. O‘zbek mumtoz adabiyoti tarixi. – Toshkent: Universitet, 2015.
6. Dadaboev H., Yodgorov H. O‘zbek harbiy terminologiyasi. – Toshkent: 2021.
7. Ishoqov F. “Boburnoma” uchun qisqacha izohli lug‘at. – Andijon: Andijon nashriyot-matbaa, 2008.
8. Erkinov A. Military terminology in “Boburnama” and its influence on Central Asian lexicon // Central Asian Studies Journal, 2001.
9. Jiyanova N., Maksumova S. “Boburnoma” asaridagi harbiy terminlar tahlili // International Journal of Language, Literature and Culture, 2024.
10. Baubekov U. Zahiriddin Muhammad Bobur harbiy boshqaruvidagi psixologik omillar // Modern Education and Development, 2025.